

חינוך – חובת התלמידים – חלק א'

השבוע נחזור ללימוד נושאים שיילמדו בחוברת הקרובה – מבוא למשנת הראי"ה חלק ב'. נעסוק בנושא **חינוך**. את הלימוד נפתח ביסודות מתוך משנתו החשובה של האדמו"ר מפיאסצ'נה, ר' קלונימוס קלמן שפירא, שמשנתו החינוכית נחשבה לפורצת דרך בימיו והיא רלוונטית כמובן גם לימינו אנו. האדמו"ר מפיאסצ'נה היה נצר לאדמו"רים ידועים. היה רב העיר פיאסצ'נה שמדרום לוורשה והקים בה ישיבה. במלחמת העולם השנייה נלכד בוורשה בכיבוש הגרמנים ובהפגזות נהרגו חלק גדול ממשפחתו. למרות האסון האישי והצרה הכללית, סירב להצעות בריחה שונות שהופנו אליו והעדיף להישאר עם חסידיו בגטו וורשה. עשה מאמצים רבים לשמור על מסגרת החיים הדתיים בגטו. הדרשות שאמר בפני חסידיו קובצו על ידו לספרו הידוע "אש קודש". נרצח בשנת תש"ג, יחד עם שאר יהודי המחנה.

אחד מספריו הידועים הוא "חובת התלמידים". הספר מתייחד בכך שהוא חושף את שיטת חינוכו הייחודית שהיוותה חידוש גדול בדורו, בכך שהיא פונה באופן אישי ו'נשמתי' אל "התלמיד". בתחילת ספרו הוא מסביר מה משמעות המילה חינוך. ההסבר אותו אומר האדמו"ר מפיאסצ'נה מתחיל ממש בבסיס הראשוני ביותר – על פי המקומות שמופיעה המילה בתנ"ך, מהי משמעותה המילולית:

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ אָמַר בְּמִשְׁלֵי (כב, ו): "חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי זָרְכּוּ גַם כִּי יִזְקֶינָה לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה". **זֶה הוּא עֲקָר הַחֲנוּךְ שֶׁלֹא בְּלֶבֶד בְּשִׁעָה שֶׁהַנֶּעֶר נֶעֶר, וְיָד אָבִיו עוֹדָה תִּקְיָפָה עָלָיו יִשְׁמַע לוֹ וְיַעֲשֶׂה כְּמִצְוֹתָיו, רַק גַּם כְּשִׁיגְדֵל וְהוּא בְּרִשׁוֹתוֹ, אִף כִּי יִזְקֶינָה לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה. כִּי הַחֲנוּךְ לֹא צוּוּי לְבֶד הוּא, שֶׁמִּצְוֹנָה אֶת בְּנוֹ אוֹ תִלְמִידוֹ עֲשֶׂה כִּי וְכָךְ, גַּם לֹא הֶרְגֵּל בְּלֶבֶד הוּא, שֶׁמִּרְגִּילוֹ לַעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים טוֹבִים, יוֹתֵר גָּדוֹל וְיוֹתֵר פּוֹעֵל מִן הַצּוּוּי וּמִן הֶרְגֵּל הוּא הַחֲנוּךְ, וְשֵׁנֵי אֵלֶּה, הַצּוּוּי וְהֶרְגֵּל, רַק כְּלֵי תִשְׁמִישׁוֹ הֵם, שֶׁהַחֲנוּךְ מְכַרַח לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, לְצוּוֹתוֹ וּלְהֶרְגִילוֹ, כְּדֵי לְחַנְכוֹ בְּדָרֶךְ ד'.**

פי את תבנת 'חנוד' מפרש רש"י ז"ל (בדברים כ, ה) על הפסוק: "בנה בית ולא חנכו" – 'חנוד לשון התחלה'...

רק על מי שבא ללמד עצמו או מנות ועל תשמיש הבית שכבר נבנה נופל לשון חנוד. וזה דיוק לשון רש"י '...שהוא עתיד לעמד בה', לא על האומנות והמלאכה, רק על האדם, על ההכשרה אשר נמצאה בכח בקרב האדם למלאכה זו או זו, ועל הכשרת הבית והקלי לתשמיש זה או זה, נופל לשון חנוד. תבה לעצמה היא תבת חנוד, ונאמרה על הוצאת ההכשרה אשר באדם או בפלי מן הכח אל הפעל, אם לא נוציאה תשאר בהעלם וצריכים אנו להוציאה ולחנוד את האיש הזה שיעשה לבעל מלאכה זו, והבית או הקלי לתשמישם, כל חדר לתשמישו אשר הוא מכשר והקלי לתשמישו אשר הוא מכשר.

וכשנאמרה תבה זו על חנוד הבנים, אז הפנה היא לגדל ולפתח את טבעו והקשרתו של הילד שנמצאה בו במדה קטנה או בכח או בהעלם לבד, ולגלותה. וכיון שהאיש הישראלי עוד בגלותו רוח ד' נשמת שדי טמונה ונגוזה בו. צריכים לגדל ולחנוד אותו להוציאה לגלותה ולהפריחה ונהיה ליהודי נאמן עבד ה', בתורתו מעצמו יחפץ, ומדרכו גם פי יזקין לא יסור, והמצנה אף המרגיל אינו בטוח שהבן או התלמיד המצנה והמתרגל יעשה כמצותו גם כשיגדל ויהיה ברשות עצמו. ועל זה צנה שלמה המלך "חנוד לנער" וכו', תחנכו, אל קרבו תחדר, ואת קדשת הישראל אשר בו בהעלם – תגלה, ורק אז גם פי יזקין לא יסור ממנה.

(חובת התלמידים, הקדמה, שיח עם המלמדים ואבות הבנים)

האדמו"ר מפיאסצ'נה שולל את ההבנה שחינוך הוא ציות לציווי של סמכות כלשהי או אפילו הרגל של האדם לדבר מסיים. ההרגל הוא כלי בידו של המחנך - אך לא זו המטרה. הוא לומד מדברי רש"י שחינוך היא פעולה הנעשית על דבר שכבר נגמרה ההכנה שלו וכעת הכוחות הטמונים בו יוצאים אל המציאות בפועל. זו בעצם העשיה בחינוך ילדים – ללמד אותם שידעו באופן עצמאי כיצד להוציא את כוחותיהם שלהם למעשה, באופן מלא ושלם.

והאדמו"ר מפיאסצ'נה מוסיף שכשמדובר ביהודי, המשימה עוד יותר קדושה ועליונה – ללמדו כיצד להפריח את נשמת אלוקים שבקרבו. כלומר לגלות לו את עצמו! אם נכוון לכך ואכן נפעל נכון – אז גם בעתיד, כשיזקין הילד, הוא לא יסור מהדרך שחונך, כיון שהיא – עצמו. בעצם העובדה שיבטא את עצמו, שיחיה – זו הצלחת החינוך.

חינוך – חובת התלמידים – חלק ב'

אתמול ראינו שחינוך הוא אינו הרגל, אלא הבאת הילד להכיר את עצמו ולהוציא אל הפועל את התכונות הטמונות בו. היום נראה את המשך דברי ר' קלונימוס קלמן שפירא, בשם שלמה המלך, שמסביר גם איך צריך לחנך – על פי נפשו הייחודית של כל תלמיד ותלמיד, חינוך בהתאמה אישית:

אָבֵל שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ לֹא אֵת תַּכְלִית הַחֲנוּךְ בְּלִבְד הוֹדִיעֵנוּ, שְׁתַּכְלִיתוֹ לְהַבְיִאוֹ אֶל גַּם כִּי יִזְקֶינָה לֹא יִסוּר מִמֶּנָּה, רַק גַּם אֵת הָאִפְסָן וְהָאֲמֻצָּעִי אִיךָ לְבֹא אֵלָיו - בְּאֵר לָנוּ בְּמִלִּים "חֲנֹךְ לְנַעַר עַל פִּי דְרָכּוֹ", שְׁנֵה הוּא הָעֵקֶר. כִּי הַמְצָנָה וְהַמְרָגִיל בְּלִבְד, אֵינּוּ צָרִיךְ לָמוּ לֵב אֶל הַכּוֹן וְהַתְּלַמִּיד, לְדַעַת אֵת טַבְעָם וְשִׁכְלָם וְכוּ', עֲלֵיו רַק לְצִוּוֹת עֲשֵׂה כֹּה אוֹ כֹּךְ וְדִי לוֹ, גַּם אֵינּוּ מְרַגִּישׁ חוֹב בְּעֲצָמוֹ לְטַפֵּל בְּכָל תְּלַמִּיד וְתַלְמִיד בְּפָנָי עֲצָמוֹ, יוֹכֵל הוּא לְצִוּוֹת לְהַרְבֵּה תְּלַמִּידִים בְּנֵי גֵיל אֶחָד צְוּי אֶחָד, עֲשׂוּ כֹּה אוֹ כֹּךְ, כִּי לֹא בְּתַלְמִיד אוֹ בְּבֶן, רַק בּוֹ, בְּמִצְוֵה בְּלִבְד הַדְּבָר תְּלוּי, הוּא יְצִנָּה וְנָהוּ הוּא הַכֹּל. אָבֵל הַמְחַנֵּךְ שְׂרוּצָה לְגִלוֹת אֵת נִשְׁמַת הַתְּלַמִּיד הַטְּמוּנָה וְהַגְּנוּזָה בּוֹ, לְגַדְלָה וְלְהַבְעִירָה שְׁתַּבְעֵר בְּאֵשׁ שֶׁל מַעֲלָה לְמָרוֹם וְקְדוּשָׁה, וְכֵלּוֹ - אִיךָ פָּחִי גּוֹפּוֹ בְּקַדְשָׁה וְיִתְגַּדְלוּ וְלִתְרוֹת ד' לְשִׁתּוֹקֵק, מְכַרַח הוּא לְהַרְפִּין אֵת עֲצָמוֹ אֶל הַתְּלַמִּיד הַמְתַּחַנֵּךְ עַל יְדוֹ, וְלִחְדָר אֶל תּוֹךְ קַטְנוֹתוֹ וְנִמְיֻכוֹתוֹ, עַד אֲשֶׁר יִגִּיעַ אֶל נִיצוּץ נִשְׁמַתוֹ הַגְּנוּזָה אִיךָ נִעְלָמָה וְלְהוֹצִיאָהּ, וְלְהַצְמִיחָהּ וְלְגַדְלָהּ.

וְכִינּוּן שְׂכָן, לֹא בְּכָל הַנְּעָרִים שְׁנֵה הוּא הַחֲנוּךְ, תְּלוּי הוּא בְּכָל נַעַר וְנַעַר כְּפִי טַבְעוֹ, דַּעַתוֹ, מְדוּתוֹ וְכוּ', וְאוֹתָם עַל הַמְחַנֵּךְ לְהַפִּיר וְלֹא דִי לוֹ לְמַחַנֵּךְ אִם רַק אֵת עֲצָמוֹ וְדַעַתוֹ לְבַד יִפִּיר, כִּי אִם בְּמַתְחַנֵּךְ הַדְּבָר תְּלוּי, לֹא בְּדַעַתוֹ וְכֵחִי עֲצָמוֹ בְּלִבְד יִשְׁמַשׁ וְיַפְעֵל, יְצִנָּה וְיִוְרָה, רַק גַּם בְּדַעַת וְכֵחִי הַתְּלַמִּיד יֵאָחַז, יִשְׁמַשׁ וְיַפְעֵל, וְלֹא מֵה שְׂיִצְנָה וְיִחַנֵּךְ לְנֵה יְצִנָּה וְיִחַנֵּךְ לְתַלְמִיד אַחֵר הַשּׁוֹנֵה מִמֶּנּוּ בְּטַבְעוֹ, רְצוֹן, מְדוּתוֹ וְכוּ'. וְזֵה רְמִזׁ לָנוּ שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ "חֲנֹךְ לְנַעַר עַל פִּי דְרָכּוֹ", עַל פִּי דְרָכּוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד.

לֹא אֵת אוֹמְנוֹת הַחֲנוּךְ שֶׁל הַפְּדָגוֹגִיָּה בְּנִתְנוּ בְּנֵה לְהוֹרוֹת, אִיךָ לְשַׁמֵּשׁ בְּשִׁכְלֵ הַתְּלַמִּיד, וְאֲמֻצָּעִים אִיךָ לְהַרְחִיב אֵת בִּינְתוֹ בִּידְעֵת פֶּשֶׁט הַתּוֹרָה, כִּי לֹא אֵת הַשִּׁכְלֵ שֶׁל הַתְּלַמִּיד בְּלִבְד אֵנּוּ מְחַפְּשִׁים עִתָּה, רַק אֵת כָּל הַתְּלַמִּיד, אֵת הַנֶּפֶשׁ, רוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁל הַיִּלָּד הַיִּשְׂרָאֵלִי אֵנּוּ מְחַפְּשִׁים לְקַשְׁרוֹ בְּאֵלּוּקֵי יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה יְהוּדִי תָרַד לְדַבֵּר ד' וְכָל מַצּוּוֹת אֵלָיו יִתְבָּרַךְ יְהוָה.

(חובת התלמידים, הקדמה, שיח עם המלמדים ואבות הבנים)

ר' קלמן מבאר יסוד בדרך החינוך - אם המחנך רוצה להצליח בחינוכו ולהצמיח את נשמת הילד, ודאי לא מספיק שייתן הוראה כללית לתלמידים כולם מה לעשות ככלל, אלא עליו לראות פנימה לתוך נפשו של כל תלמיד באופן אישי – ואותה להצמיח ואותה לגדל. לכן צריך המחנך להכיר ממש את תלמידיו ואת נטיות נפשו של כל אחד מהם. זוהי כוונת שלמה המלך בפסוק "על פי דרכו" – של כל תלמיד.

בשלב זה מעיר האדמו"ר מפּיאסאצ'נה הערה חשובה ועיקרית מאוד: הדבר אותו אנחנו מחפשים אצל התלמיד זה לא להרחיב את ידיעותיו השכליות, אלא את המקום בו נמצאת נפשו – לאן שואף רצונו, איפה הילד 'חי', עלינו למצוא את המקום הזה ולרומם ממנו את התלמיד לקשר עמוק וחזק עם אלוקיו.

חינוך – חובת התלמידים – חלק ג'

היום נמשיך בדברי האדמו"ר מפיאסצ'נה ונעסוק ביסוד חשוב נוסף שהוא עוסק בו: לעיתים, כאשר אנו מחנכים קשה לראות את גדלותו של הילד. אנו ניצבים במלוא העוצמה מול התעלולים, חוסר ההבנה והילדותיות של גיל הילדות. ר' קלונימוס-קלמן מרומם אותנו להבנה שעלינו להבין, שאמנם ילד לפנינו, אך נשמתו כבירה וגדולה, לקוחה מעולם המלאכים. תפקידו של המחנך הוא להצליח לראות מבעד לכל המעשים החיצוניים והזמניים – את נשמתו של הילד, ובה להצליח לגעת ואותה להנחות:

הנה עד כמה שיודע כל אב וכל מלמד שפנייהם ותלמידיהם הקטנים אשר לפנייהם לא ישארו בקטנותם, רק יגדלו ויהיו לאנשים גדולים בשנים, אפשר גם גדולים בתורה ועבודה, מכל מקום ישנם אשר בתקליתם רק מה שנגד עיניהם, וכיון שרק נערים נגדם, לכן רק לחנך אותם לנערים טובים מטרותם, ותורה ויראה רק פערך ילדותם רצונם להכניס אל קרבם ודי להם, אבל מלמד ואב פזה חוטא הוא נגד ד' ועמו. צריך המלמד והאב לדעת שאות בני ד' וגדולי ישראל עליהם לחנך ולגלות, ואת הנערים אשר לפנייהם יראו לנשמות גדולות אשר עודו באבן, ועליהם להצמיחן ולהפריחן. גנן הוא בגן ד' לעבודה ולשמרה, ואף אם יראה בהם נערים אשר לפי הפרתו מרי נפש הם ומדות רעות להם, ידע שנה טבע של גרעיני הנשמות ובקר המלאכים, מרים הם בחניטתם ומלאים עסיס בגדלותם.

(חובת התלמידים, הקדמה, שייח עם המלמדים ואבות הבנים)

צריך ואף חובה לחנך את התלמידים הצעירים מתוך מחשבות ושאיפות גדולות. כיוון שהילד הניצב בפנינו עכשיו הוא איש צעיר, אך הוא עתיד להיות איש ואולי גדול מיוחד, אולי נביא! אולי מלך! החינוך שיקבל צריך להצמיח את נשמתו הגדולה למקומות הגבוהים אליה צריכה להגיע. ואפילו במידה מרובה, החינוך הוא זה המוביל את הנשמה למחוזות והפסגות אליהם תגיע. וכן לכיוון ההפוך, מי שלא עושה כך – חוטא ומפספס את האיש הצעיר שלמולו ולא נותן לו את הכוונתו הנכונה לתהליך התגדלותו. התוכנית החינוכית צריכה לבוא מתוך מחשבות ארוכות טווח: לא 'איך יתנהג הילד כילד טוב', אלא 'איך החינוך יביא לכך שייבנה מילד זה איש טוב, ישר וקדוש'.

חינוך – חובת התלמידים – חלק ד'

היום נראה כלל חשוב ומהותי מאוד בישראל, שמלמד אותנו האדמו"ר מפיאסצ'נה. לפעמים אנחנו עלולים לראות אצל ילד, או אפילו אצל אדם מבוגר, שמעשיו כל-כך שליליים שקשה להאמין שהאדם הזה יכול להיות – ממש הוא עצמו – טוב, 'איך אפשר להדריך אדם כזה להגיע לעשות טוב?!' הוא נראה רחוק משם באין חזור. וכאן בדיוק מלמד אותנו האדמו"ר מפיאסצ'נה – אין 'אדם רע'. אלא רק כוחותיו לא מכוונים:

אין מדה וטבע רע בהחלט בילד ישראל – הורונו קדושי ישראל הבעל שם טוב ותלמידיו אחריו זצ"ל, רק שצריכים לדעת איך לשמש בהם ולגדלם. למשל אם יש לפניו תלמיד במדת עקשנות שהיא רעה, וסובל המלמד ממנו הרבה, יתבונן והיה פאָשר יתגדל ויקבל על תורה ועבודת ה' – פמה תהיה פל עבודתו בעקשנות ובמסירות נפש, לא קל ולא הפכפך יהיה, איש ישראל כמו שדורש המדרש יהיה אם מעמיד דברים פחומה, עין שם [בראשית רבה לט, ג]. בכל דברי עבודה יהיה חזק פחומה בצורה.

ואם יראה תלמיד במדת הפעס, הן אמת שבאפן זה שהנער משמש עתה במדת פעסו רעה היא עד מאד, אבל האם בשביל זה יכולים להקליט עליו לאמר שרש פרה ראש ולענה בו?! נמוף וגרוע הוא בטבעו?! האם לא נשחק אנו על שוטה ששמע את תהלת האתרוג וחסרף לאכל נרע גרעין או בסר ממנו, ויצעק ויעולל עליו לאמר, 'פרי מר וארסי הוא האתרוג!'

והאם יכולים לשער מראש את גדל התועלת אשר יכול המנהל והמחנך להוציא מן רעת פעס הפעסו, פאָשר יחדר אל קרבו ויקרבהו ויגהיב את לבו ונפשו שיהיו מסורים לד' – לאש של מעלה יתהפך פעסו! כל מעשה עבודה אשר יעשה – כגחלי אש יתלהבו, וכל דבוריו אשר ידבר לה' בתורה ובתפלה – בקול חוצב להבות אש ירעם. ועין פפריש הרב ז"ל על 'פגנא' בסדורו, וזה לשונו: "החמימות שבכעס שמתעורר מן החמימות שבלב, וכל אדם הרתחן בטבעו עלול טבע לכבו להחלהב ברשפי אש התשוקה" עין שם. מפל שפן פאָשר ימצא איש פנה בקרב גופו ונפשו (-של עצמו) אינה שמץ וכתם – פמה פעס וקמה יתמלא! את יצרו הטוב ירגיו ואת הרע מקרבו ישליך אף ישמיד, ואם את זולתו יסר על נמיכותו על פניו יוכיח – לא יזלזל ולא יתרחק רק דבורים פשוטים ידבר, אבל דבורים אשר פיורה קלחת ירותחו ויכים זועף מקרבו ישטפו, וגם מנשמת זולתו כל חלי וכתם ימסו ויעקרו.

(חובת התלמידים, הקדמה, שים עם המלמדים ואבות הבנים)

האדמו"ר מסביר כאן עיקרון מהותי וחשוב מאין כמותו, ועם זאת, פשוט להפליא: לא קיים מושג שנקרא 'יצר-טוב' או 'יצר-רע'. יש 'יצר' בלבד. כלומר, יש בנפש האדם נטיות לכיוונים מסויימים במציאות. יש אדם בעל נטיה נפשית להקפדה יסודית על פרטים, יש אדם בעל סף רגשי גבוה ויש אדם בעל נטיה פעלתנית-תזזיתית. אלו נטיות אובייקטיביות, ניטרליות, אין להן כוונה או רצון להגיע למקום מסויים. השאלה הקובעת היא לאן יקח האדם, בעל הנטיות, את כוחותיו. אם למקומות חיוביים או שליליים, להוסיף טוב בעולם או לתת לדחפיו לשלוט בו ללא רסן. זהו תפקידו של המחנך וזהו החינוך. אדם צעיר – ילד, טרם חי עם עצמו במשך שנים רבות, ולכן לא יודע כיצד לשלוט בכוחותיו ולכוון אותם. פעמים רבות אינו מודע אפילו לעצם קיומם, סוגיהם או צורת התבטאותם. תפקידו של המחנך – לעזור לילד, ללמד אותו על כוחותיו שלו, להראות לו כיצד לכוון את כוחותיו למקומות בונים וגדולים, לגלות לו עד כמה רחוק וגבוה, אולי הרבה מעבר למה שחשב על עצמו, הוא מסוגל להגיע בעוצמת הכוחות הגדולים שיש בו.

חינוך – חלק ה'

לאחר שלמדנו מעט מתורתו של האדמו"ר מפאסצ'נה נעבור כעת לכמה תובנות חשובות מתורת הקבלה והפנימיות, שלהן השלכה חשובה על דרך החינוך ומהותו, בייחוד בהבדלים בין הגילאים השונים.

דבר ידוע לכל שבחינוך ישנן עשרות אם לא מאות שיטות ואמירות, חלקן משלימות זו את זו וחלקן סותרות. איננו מתיימרים במסגרת זו להכריע או להציג שיטה חדשה, אלא רק ללמוד ולקבל מידע מן החכמה הפנימית, מידע הנוגע למבנה נפשו של האדם ואופן התפתחותו, וכל אחד ינסה לגזור את ההשלכות הרלוונטיות לפי דרכו ושיטתו.

נציג שתי טרמינולוגיות שבהן מתארות הקבלה והחסידות את התפתחות האדם:

א. נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה.

ב. דמיון, רגש, שכל, רצון, תענוג.

שתי הטרמינולוגיות מקיימות הקבלה ביניהן, אך עם זאת כל אחת נלמדת בפני עצמה.

א. נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה:

את לימודנו בנושא זה נבסס על דברי רבי חיים מוואלאז'ין בספרו נפש החיים שם הוא מסכם נושא רחב זה בצורה תמציתית:

"ואלו הג' בחינות, מעשה דבור מחשבה, הן כלל הבחינות פנימיות של האדם, שהם הג' בחינות, נפש, רוח, נשמה, כי המעשה הוא מבחינת הנפש כמו שכתוב "והנפש אשר תעשה" הנפשות העושות" והרבה כיוצא, כי הדם הוא הנפש, שהנפש שורה ומתלבש בדם האדם, ולכן עיקר משכנה בכבד שהוא כולו דם ומרוצת הדם בכל פרטי חלקי האברים כלי המעשה הוא הנותן להם חיות התנועה והתעוררות שיוכלו לפעול ולעשות את אשר בכחם, ואם יומנע מרוצת הדם מאבר א' אותו האבר מתיבש ואין בו שום תנועה לעשות שום דבר והוא אבר מת. והדבור הוא מבחינת הרוח כמו שכתוב (שמואל ב כ"ג) "רוח ה' דבר ב" וברוח שפתיו" (ישעיה י"א) וכמו שתרגם אונקלוס על פסוק (בראשית ב') "ויהי האדם לנפש חיה". לרוח ממללא (לרוח מדברת). וכן נראה לעין שבכל דבור שהאדם מוציא מפיו יוצא רוח והבל מהפה ומשכן הרוח עיקרו הוא בלב. (הדיבור מבטא את יכולת האדם לחשוב על דברים ולהגדיר אותם) כי רוח והבל הדבור עיקרו וראשיתו הוא עולה מהלב. ומחשבה היא בחינת הנשמה שהיא המלמדת לאדם דיעה ובינה בתורה הקדושה. לכן עיקר משכנה הוא במוח כלי המחשבה (לא המחשבה במובן הפשוט שלה, וכפי שיצוטט בסמוך) והיא הבחי' העליונה שבהם...

ומה שכתבו בווהר והמקובלים ז"ל שבחינת הנשמה משכנה במוח האדם. כוונתם ז"ל על הנצוצי זיו אורה המשכלת מוחו ושכלו. לא עצמותה ממש"

חז"ל אמרו שחמשה שמות יש לנשמה, נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה. דרשה זו נלקחה ליסוד מוסד בכל חכמת הפנימיות, ולא כשמות מקבילים, אלא כדרגות שונות של החלק הרוחני באדם. בימים הקרובים נלמד על מדרגות אלה ועל ההשלכה לכך לדרכי החינוך.

חינוך – חלק ו'

אתמול למדנו שבאדם יש כוחות פנימיים בכמה רמות ובחיות. היום נברר את המושגים 'נפש', 'רוח' ו'נשמה' על פי דברי ר' חיים מוואלאז'ין.

הנפש הוא כינוי למה שמשותף לאדם ולבהמה (ולכך מכונה גם "הנפש הבהמית"), וכדברי רבי חיים מוואלאז'ין:

"כי המעשה הוא מבחינת הנפש כמו שכתוב "הנפש אשר תעשה"

"הנפשות העושות" והרבה כיוצא. כי הדם הוא הנפש, שהנפש שורה ומתלבש בדם האדם"

אמנם גם בנפשות יש איכויות שונות, אולם באופן כללי ניתן לומר שהנפש היא מקום משכן היצרים הבסיסיים של הקיום, הן היצרים הנדרשים לקיום פיזי כגון תאוות האכילה, והן היצרים הנדרשים לשכלול החיים ולמלחמת קיומם כגון יצר הכבוד. הצד השווה בכל ענייני הנפש הוא שיש בהם נטיה כוללת להגדלת, שמירת והעצמת ה"אני" הפרטי האגואיסטי. עם זאת תפקיד חשוב ישנו לנטיה זו שבלעדיה היה העולם נחרב לחלוטין שכן לא היתה שום מוטיבציה לחיים נורמליים.

למעלה מן הנפש ישנה ה**רוח**. שאת מהותה הסביר רבי חיים מוואלאז'ין:

"והדבור הוא מבחינת הרוח כמו שכתוב (שמואל ב כ"ג) "רוח ה' דבר בי" וברוח שפתיו" (ישעיה י"א) וכמו שתרגם אונקלוס על פסוק (בראשית ב') ויהי האדם לנפש חיה. לרוח ממללא"

יכולת הדיבור היא הרוח. הדיבור הוא המסוגלות להגדיר דברים ולסדר אותם. האדם נקרא "מדבר" מאחר והדיבור הוא הנותן לאדם את היכולת לחשוב על דברים לא בצורה החווייתית הישירה אלא בצורה מופשטת. משום כך הרוח מתבטאת בחשיבה הביקורתית והאובייקטיבית, בניגוד לנפש שעניינה הסובייקט, וממילא היא אגואיסטית, הרוח עניינה החשיבה והשכל וממילא היא נוהגת לפי קנה מידה של אמת. הרוח היא משותפת לכל בני האדם, יהודים וגויים כאחד. גם מגוי אנו דורשים לשפוט את עצמו ואת מעשיו ביושר, ולנהוג על פי האמת.

למעלה מן הנפש שהיא משותפת כאמור לכל בעלי החיים ולאדם, ולמעלה מן הרוח המשותפת לכל בני האדם - ישנה ה**נשמה**. ובדברי רבי חיים מוואלאז'ין:

"וימה שכתבו בזהר והמקובלים ז"ל שבחינת הנשמה משכנה במוח האדם. כוונתם ז"ל על הנצוצי זיו אורה המשכלת מוחו ושכלו. לא עצמותה ממש"

כשם שאין לנו השגה בקב"ה, כך גם בנשמה, כיון שהיא בחינה כל כך גבוהה וקרובה לאלוקים, אין לנו אפשרות לתפוס ולהגדיר אותה. הדרך שבה היא מופיעה באדם היא בהשתוקקות גדולה המצויה עמוק בתוך נפשו של יהודי ולפעמים אף פורצת, לחזור ולהדבק באינסוף.

עד כאן תיארנו בקיצור נמרץ את טיבם של שלושת החלקים התחתונים של החלק הרוחני שישנו בכל יהודי (בעניינם של שני החלקים הנוספים "חיה" ו"יחידה", לא נרחיב כאן גם משום שתיאורם מורכב ועמוק יותר, וגם משום שאין זה נוגע כל כך לעניין החינוך), אולם הזיקה של תיאור זה לעניין החינוך, נובעת מכך שחז"ל, וכן בעלי החסידות והקבלה, שייכו את הדרגות הנ"ל ללוח זמנים כרונולוגי וכפי שנראה מחר.

חינוך – חלק ז'

אתמול ביררנו את המושגים 'נפש', 'רוח' ו'נשמה'. האר"י הקדוש בהקדמה ב' לשער הגלגולים מחדש שדרגות אלו לא שייכות רק לעבודה רוחנית, אלא יש להן גם לוח זמנים כרונולוגי בהתפתחות האדם: כשתינוק נולד מאיר בו חלק מהנפש בלבד, ובאופן הדרגתי הוא מקבל את שאר הנפש, רוח ונשמה, תהליך זה נמשך עד גיל עשרים שאז הוא גמר כניסת הנשמה. וזה לשונו:

"הנה בעת שנולד גוף האדם ויוצא לאויר העולם, נכנסת בו הנפש שלו, ואם יוכשרו מעשיו, יזכה ויכנס בו הרוח בתשלום שנת השלש עשרה, שאז נקרא איש גמור כנודע. ואם יוכשרו עוד מעשיו מאז ואילך, נכנסת בו הנשמה בתשלום שנת העשרים"

יש להדגיש ולדייק בדברי האר"י שהעובדה שאדם הגיע לגיל 13 אין זה אומר בהכרח שנכנסה בו רוח, או בגיל עשרים שנכנסה בו נשמה, שכן על פי רוב, בני האדם חיים את רוב או כל ימיהם ברמת הנפש, המבטאת, כאמור, את מלחמת הקיום והרדיפה אחרי תענוגות וכבוד. כאשר אדם מצליח להתעלות לגמרי מן האנוכיות והדאגה לעצמו, וחי חיים של אמת הרי זה נקרא שהוא "זכה לרוח". נכון שגם ילד בן עשר מסוגל להבין את האמת, אך אין זה אומר שהוא חי על פיה! ואם אדם "זוכה לנשמה" הרי זה אומר שהוא אדם קדוש שכל חייו הם רצף של דביקות וגעגועים לאלוקות.

מה שאנו אומרים שהרוח נכנסת בגיל 13, זה אומר שמאז קיים הפוטנציאל לכך, וכן שלפעמים זה עשוי לבוא גם לידי ביטוי מעשי.

אך יש לנו נגזרת רבת משמעות גם לכיוון השני: לפני גיל 13 אין פוטנציאל של רוח כלל!

אין זה אומר חלילה שאין לילד קודם גיל זה שייכות לקדושה, ההיפך הוא הנכון, לילדים יש רגש רוחני זך וטהור הרבה יותר מאשר למבוגרים, אולם לפני גיל 13 כל הקדושה היא חלק מהחוויה האגואיסטית שלו - אם כי לא בהכרח שלילית, אלא אגואיסטיות חיובית, כמו שרחמים על מישהו זה סוג של אגואיסטיות כיוון שאני דואג לו כי כואב לי לא לדאוג לו אך לא נאמר שזה שלילי.

כיון שאנו מודעים לכך שהנטיות הרוחניות אצל ילד קטן מוגבלות במידת השיפוט שלהן, לכן עלינו לתת משנה חשיבות לשאלה האם הילד נהנה? האם הרוחניות מתוקה לו? האם אנו מכניסים לו רגשות נעימים בכל הקשור לשבת, לתפילה, לתורה, לארץ ישראל, ולכל חלקי היהדות... זה הדבר העיקרי שיכול לדבר אליו בגילאים אלו.

מחר, אם ירצה השם, נרחיב בכל הנוגע לכוחות הדמיון הרגש והשכל, ובנגזרות שלהם לגיל לחינוך בגיל הרך.